

## Läsnyckel till Wolf Erlbruchs *Anden, döden och tulpanen*



Lär känna en av Wolf Erlbruchs mest älskade böcker: *Anden, döden och tulpanen*. Den beskrivs ofta som en allåldersbok, eftersom den riktar sig lika mycket till de vuxna som till barnen. Boken bjuder in till en stund av existentiella funderingar som vi alla har gemensamt. God läsning!

### Om författaren

Wolf Erlbruch är illustratör och bilderboksskapare verksam i Tyskland. Han föddes i Wuppertal 1948. Erlbruch har skapat ett tiotal egna verk och illustrerat närmare femtio titlar med texter av andra författare. Utgivningen av boken *Det var det fräckaste!* (1989), innebar Erlbruchs genombrott som bilderboksskapare. Boken var ett samarbete med författaren Werner Holzwarth och utkommer fortfarande i nya upplagor.

Erlbruchs bildskapande präglas av en kraftfull, säker, linje och grafisk träffsäkerhet. Han expanderar sin bildgestaltning i flera riktningar; collage och grafiska experiment är viktiga och betydelsebärande i hans böcker.

Erlbruch anser att en illustratör inte bara ska försjunka i det egna uttrycket utan att kvalitet i skapandet föds ur ett brett intresse för omvärlden som kan införlivas i böckerna. Han är skeptisk till de begränsningar målgruppstänkande och kategoriindelningar kan leda till och säger att han inte vill skapa böcker som är särskilt anpassade för barn. Istället vill han vara ärlig med sina känslor och förmedla det i sina verk. Djur, inte minst björnar, finns ofta med som karaktärer och bärare av hans berättelser. Men Erlbruch ser bortom det söta och lättillgängliga, ofta klichéartade, i traditionella djurmetaforer.

Med både humor och skärpa närmar sig Erlbruch i sina böcker ofta viktiga existentiella frågor. Bilderböckerna *Fru Meier, koltrasten* (2017) och *Anden, döden och tulpanen* (2012), är några exempel på det. Erlbruch lär inte ut något, låser inte föreställningen utan inbjuder till en stund av gemensamma funderingar över frågor han själv söker svar på. Den dialog som skapas mellan barn och föräldrar som läser tillsammans har Erlbruch nämnt som en viktig och eftersträvansvärd del av sitt arbete. *Anden, döden och tulpanen* har hyllats som en modern klassiker. Med sitt enkla och renodlade innehåll blir den en meditation över livets villkor och dödens närvaro och oundviklighet.

### **Bokens handling och innehåll**

*Anden, döden och tulpanen* är en bilderbok om döden gestaltad genom mötet mellan en and och en figur som presenterar sig som döden. Anden introduceras med fyra bilder redan innan själva mötet inträffar. Vi möter den på omslaget och i ytterligare tre "porträttbilder" fram till titelsidan. Läsaren förs på så sätt varsamt in i berättelsen genom en presentation av andens lätt tankspridda gestalt.

Kroppsspråket hos anden i dessa fyra bilder känns mest sorglöst men det går även att förnimma en viss vaksamhet som strax får sin förklaring. När själva berättelsen börjar vrider anden huvudet bakåt och plötsligt står en figur där i rutig kappa och mjuka skor med ett milt leende och presenterar sig som döden. I handen har han en mörkröd tulpan som han nästa lite blygt döljer bakom ryggen.

Därefter utspelar sig en stillsam dialog mellan anden och döden där det känslomässigt centrala utspelar sig i bildernas gestaltning av mimik och kroppsspråk. Andens förståelse för mötets innebörd växer långsamt.

I en scen visar också döden sin bräcklighet när anden bjuder honom att simma i dammen, han blir kall och anden värmer honom. De sover ut och dagen efter fortsätter deras samtal. Anden undrar hur livet efter detta kan komma att gestalta sig, något döden visar sig ha lika lite uppfattning om som anden själv.

De klättrar upp i ett träd. Här sker ett utbyte av filosofiska tankar kring den större existensen, hur dammen också kommer att vara borta, för anden, när hon själv dör.

På följande sida förebådar Erlbruch genom en ensam svart korp en förändring i berättelsen. De går alltmer sällan till dammen. Det blir kyligare. Anden skälver till av det kalla vinddraget. Hon vänder sig till döden.

"Jag fryser, sa hon en kväll. Kan du värma mig lite?" På bilden ser man hur vingar och händer möts.

Så dör anden, och nu finns tulpanen där igen. Döden tar ömsint hand om den döda anden och placerar kroppen i "den stora floden" som sakta för den bort.

Döden känner sig "nästan lite sorgsen".

"Men så var ju livet" lyder bokens sista mening.

## Mer om boken

Wolf Erlbruch har berättat att *Anden, döden och tulpanen* tog honom tio år att göra. Vad vi möter är en mycket medvetet genomarbetad berättelse, där reduktion och koncentration är två nyckelord. Berättelsen kan ses som en nutida version av det medeltida dödsdramat, där människor i alla åldrar och av alla stånd förr eller senare måste möta döden.

Ämnesvalet, döden, ställer stora krav på gestaltningen. Erlbruch har funnit en form där han balanserar allvar och skärpa med värme, humor och omsorg. Det som sägs i texterna är rättfram och lindar inte in frågeställningarna kring döden men det ges en mångtydighet genom bildgestaltningen.

Skickligt använder Erlbruch små förskjutningar i mimspel och kroppsspråk för att fånga känslor och reaktioner. Andens ögon och minimala förändringar i det lilla streck som förlänger underkanten på näbben mot halsen används ytterst effektivt. Andens kropp har en slags inbyggd humor i sin absoluta oskuldsfullhet. Både färg och formmässigt kan man också uppfatta att den har drag av oss själva, av en mänsklig gestalt.

Att finna ett bilduttryck för döden bör ha varit den största utmaningen. Erlbruch har inte varit beredd att helt överge den klassiska skildringen av döden som benrangel, det skulle förmodligen ha gjort hela bokens syfte förfelat. Han har i stället skapat en gestalt där han kompletterat den kända bilden med attribut som står helt i motsats till skelettgestaltens kyla och kantigheten. Den anas där men bär värmande hemtrevligt rutiga plagg, vantar och mjuka skor. Kraniets tomma ögonhålor får ett par uttrycksfulla pepparkornsögon och munnen är ett streck som lever med i det som sker. Man bara skymtar de vita knotorna mellan skorna och plaggens nedre fäll. I bokens titel ingår också "tulpanen".

Döden har blomman med sig när anden första gången blir uppmärksam på honom, den finns också med på de första sidorna när de inleder sin dialog. Sen försvinner den för att så återkomma när anden är död. Döden placerar den på andens bröst när han låter kroppen flyta med den stora floden.

I bokens första del kan tulpanen kanske uppfattas som något döden tar till hjälp för att introducera sig, den bidrar till att mjuka upp mötet mellan dem. När anden är död blir den dödens gåva eller hälsning som visar att han känner vördnad och värme för fågeln.

Skrapar man lite på ytan av blomstersymbolik finner man att en mörkröd blomma står för saknad och att just *en* blomma till skillnad från två eller en bukett står för ett personligt riktat budskap av typen, du är den enda. Här finns alltså några tolkningsmöjligheter. Att den spelar en förhöjande och berikande roll för bildkompositionen har säkert också en stor kanske avgörande betydelse.

I sin strävan att fokusera berättelsen på samspelet mellan anden och döden har Erlbruch

valt att reducera miljögestaltningen till det minimala. Färgade ytor i en stiliserad form representerar dammen, den stora floden och ett stjärnbestrött mörker i scenen där anden dör. Här och där infogas några planschliknande växtbilder, endast färgsatta med en förhöjd ton av bakgrundens ljusgula färg, det är allt. Riktig svärta förekommer bara en gång, när korpen skriande flyger över en boksida. Det är ett effektivt och väckande grepp inför bokens avslutande del.

När Erlbruch låter den döda anden driva med den stora floden anknyter han till en lång och spridd tradition där flodmotivet förknippas med transformationen mellan liv och död. Några exempel är Styx i den antika mytologin, Tuonela i Kalevala-traditionen eller "dödens flod" i olika bibeltexter. Ett bekant begrepp är också "tidens flod" som associerar till samma idétradition.

### **Att fundera över och diskutera**

Erlbruch vänder sig, som nämnts, mot ett tydligt målgruppstänkande när han skapar sina verk. Han vill att böckerna skall tala till både yngre och äldre läsare och att de skall skapa förutsättningar för samtal och reflektion mellan barn och föräldrar. Fundera över följande frågeställningar med utgångspunkt från den aktuella boken.

- Jämför med andra titlar som i bilderbokens form vänder sig till en yngre publik för att tala om döden? Hur väl lyckas Erlbruch i ambitionen att hitta ett tilltal som fungerar för att närma sig ämnet?
- Wolf Erlbruch är inte bara en framstående bildberättare, han har också belönats för sin bokformgivning. Diskutera *Anden, döden och tulpanen* som bokupplevelse.

Här följer några frågeställningar som rör Erlbruchs estetiska och gestaltningsmässiga val:

- Beskriv Erlbruchs linje.
- Hur, med vilka redskap, skapar han sin linje?
- Vad utmärker färgskalan i boken och hur påverkar den läsoplevelsen?
- Vilka val kan Erlbruch ha ställts inför när han skapade bilden av anden och döden?
- Hur förhåller sig förgrund och bakgrund till varandra?
- Hur påverkas upplevelsen av den generösa användningen av luft/tomrum i boken?
- Det förekommer sparsamt inklippta växtdetaljer i vissa scener. Vilken roll spelar de och vad utmärker de inklippta elementen?
- Fundera över bokens (inlagans) sista bild.
- Hur förhåller sig bild och text till varandra?

Läsnyckeln är skriven av Lennart Eng, illustratör och ledamot i ALMA-juryn